

De medeltida kalendarerna från Skara.

Den kalendariska traditionen i Skara har förut icke beaktats. Grotefend har i sitt arbete *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit* upptagit det tryckta kalendariet från medeltidens slut, men detta kan icke anses gälla tidigare århundraden¹. I G. Lindbergs arbete *Die schwedischen Missalien* har den kalendariska traditionen icke kommit i betraktande, då det stympade missale han tillskriver Skara saknar kalendarium².

Förkortningar:

BS = Brev. Scarense 1498	KC = Kalendarium Colbazense
BU = Brev. Upsaliense 1496	LD = Liber daticus Lundensis
BL = Brev. Lundense 1517	NL = Necrologium Lundense
BStr = Brev. Strengnense 1495	
BA = Brev. Arosiense 1513	RA = Riksarkivet i Stockholm
BLinc = Brev. Lincopense 1493	KA = Kammararkivet i Stockholm
BR = Brev. Romanum 1474	l = lektier

¹ Man kan icke, som Grotefend säger i *Zeitrechnung II*, Vorwort IV, rekonstruera ett äldre kalendarium genom att stryka nytillkomna fester. I ett medeltida stift vinna ej endast nya helgon dyrkan. Där försvinna även gamla, och med nyingångna brödraskap, ändrade politiska synpunkter, vigning av nya altaren och förvärvande av nya relikier kan helgonlängden ökas eller festgraden höjas. Det framgår till exempel av Lechners undersökning av kalendarerna i Bayern, av en jämförelse mellan helgonlängderna från Lund under olika tider, av ett bevarat birgittinskt kalendarium med många överstrukna fester (KA Räkensk. Ög. 1604: 4, 1605: 6; jämför Collijn, Redogörelse för på uppdrag av Kungl. Maj:t i Kammararkivet och Riksarkivet verkställd undersökning angående äldre arkivalieomslag, Stockholm 1914, sid. 48, 49) och icke minst av Skarakalendariets utveckling.

² G. Lindberg, *Die schwedischen Missalien*, Uppsala 1925, sid. 17, 29, hänför missalet MS A6 i KB till Husaby nära Skara. Katalogen i KB tillskriver A6 Husby i Långhundra härad (Uppsala stift) och detta med rätta, ty i detta härad återfinnas alla de i den 1422 införda anteckningen i A6 nämnda orterna Husby, Stenby, Ovike och Tible. Canon missae motsvarar icke heller

Material för ett klarläggande av den kalendariska traditionen i Skara saknas emellertid icke. Materialet är följande.

1. Ett kalendarium (S_1) bland pergamentsfragmenten i KA, omfattande månaderna januari, februari, juli, augusti, september och oktober. Handstilen ger vid handen, att det upplagts i slutet av 1200-talet¹. Senare har ett och annat helgonnamn, liturgiska notiser, döds- och annalanteckningar tillagts. Kalendariet har, såsom Collijn uttalat, tillhört domkyrkan i Skara. Förhållandet framgår redan av de däri införda anteckningarna². I övrigt står kalendariets festräcka i överensstämmelse med vad som från annat håll är känt om festräckan i Skara, sådan denna möter i dateringar och i Brynolf Algotssons stadga av 1281, även som med den antydan, som den till Västgöotalagen fogade konungalängden ger om ett i Västergötland dyrkat helgon³.

2. Ett kalendarium (S_2) i KB:s fragmentsamling, med månaderna september och oktober, skrivet omkring 1400-talets mitt. Detta, på vidfäst lapp bestämt som Skarakalendarium, visar alla detta stifts i n:r 3 framträdande egendomligheter.

3. Kalendariet i BS⁴.

Vad här sagts visar, att det äldsta kalendariet för Skara är att finna i S_1 . Frågan är, varifrån detta kalendarium stammar.

Missionen i Skara leddes efter mitten av 1000-talet från Skåne. Biskop Egiuo tog då vård om församlingarna i Västergötland och utbredde kristendomen där⁵. Vid början av 1100-talet upprättades ärkebiskopsdömet Lund. Detta omfattade före 1164 även de svenska biskopsstiften. Efter detta datum var den lundensiske ärkebiskopen den svenska kyrkans primas. Det ligger under dessa förhållanden nära att förmoda, att det äldsta kalendariet i Skara härstammar från Lund. En undersökning visar, hur härmed förhåller sig.

Källorna för kalendarieväsendet i Lund under 1100-talet

Canon missae i Skara (BS), utan romersk tradition. Så långt kollektbönerna bevarats i den ofullständiga handskriften, visa de, även om man tager i betraktande, att de nordiska helgonen skulle kunna tänkas samlade i slutet, icke samma följd som den skarensiska längden fordrar. Bönerna representera ej ren romersk tradition (Blasius), men strida icke mot äldre uppsaliensisk tradition.

¹ Av Collijn, sid. 52, hänfört till saec. XIV in.

² Jfr. Collijn sid. 52, 53, samt nedan.

³ Jfr. nedan sid. 287, not 2.

⁴ Tryckt hos Grotefend, II: 1, sid. 235 ff.

⁵ Adam av Bremen, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, ed. B. Schmeidler 1923, sid. 198, 236 f.

äro: Necrologium Lundense och kalendariet från Colbaz. Det förra upplades 1123¹, det senare mellan 1137 och 1146². Intetdera är ett liturgiskt kalendarium i egentlig mening³. NL kommer dock ett sådant närmare. Det upptager jämförelsevis få, troligen de i massorna ihågkomna helgonen, och särskiljer tre grader. KC har däremot minst ett helgon för så gott som varenda dag. Även här utmärkas höga fester särskilt.

Liber daticus, som upplades 1145, kommer icke i betraktande. Det i denna införda martyrologiet upptager ett flertal helgon för varje dag. Endast i sällsynta fall kan någon slutledning dragas rörande lundensiska förhållanden. När detta är fallet, aktgives härpå i det följande.

Jämför man nu, månad för månad, S_1 med NL och KC, blir resultatet följande.

Januari i S_1 överensstämmer med lundensisk tradition med undantag av att under den $7/1$ i NL såsom naturligt är endast finnes dödsanteckning för Knud Lavard. Denne kallas här rex⁴. I KC saknas, lika naturligt, namnet. I och med helgonförklaringen 1170 måste Knud ha firats i Lund och finnes också införd i LD, dock först med en hand från 1200-talets första tredjedel⁵. I S_1 är han införd såsom Kanutus dux et martyr.

I fråga om februari i S_1 är att märka, att $1/2$ finnes Brigida, som ännu icke införts i NL, men däremot hunnit införas i KC⁶.

¹ Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas Nekrologium, utg. av L. Weibull 1923, s. XLVII.

² L. Weibull i D. Hist. Tidsskrift 1909 II: 8, sid. 179 ff. Fotografiska avbildningar av KC i Det Kongelige Bibliotek i Köbenhavn, Universitetsbiblioteket och Landsarkivet i Lund.

³ I NL och LD har utrymmet icke alltid medgivit komplettering av helgonlängden. I LD med dess utförliga martyrologium ha blott få nya helgonnamn och därtill icke genast blivit införda.

⁴ Detta förklarar varför *konung* Knud i Finland firades denna dag. Jfr. A. Malin, Der Heiligenkalender Finnlands, Helsingf. 1925, sid. 125, 133.

⁵ Liber daticus vetustior i Libri memoriales capituli Lundensis, udg. v. Weeke, Köbenhavn 1884—89, sid. 6.

⁶ Att Brigida varit känd för västgötarna, visar Husaby-källans namn. Jfr. Västgöotalagen, utg. av Collijn och Schlyter, Stockholm 1827, sid. 296, IV: 15. Om biskopskrönikans uppgift (SRS III: 2, sid 118) är riktig, har Petrus av Husaby under de första decennierna på 1300-talet instiftat en domkyrkoprebenda med hennes namn. Krönikan synes vara den enda källan härför. Utom Reuter-dahl, Svenska Kyrkans Historia II: 2, sid. 439, jfr. Lundqvist, Bidrag till kändedom om de svenska domkapitlen under medeltiden, Stockholm 1897, sid. 34. — Brigidadyrkan var under hela den här ifrågakommande tidsperioden mycket utbredd, även på kontinenten.

$3/2$ har två helgon. Det ena är Blasius. Denne har hög rang i S_1 ¹, men förekommer i Lund först i KC². Bredvid denne martyrbiskop står Ansgarius, biskop och bekännare, likaledes som hög fest. I Lund saknas denne helt under denna dag. När Ansgar i Skara fått sin höga rang, kan icke med säkerhet fastslås³. $16/2$ finnes Juliana, som saknas i NL, men införts i KC. I övrigt härskar i fråga om februari full överensstämmelse mellan S_1 och helgonlängden i Lund.

¹ Den ursprungliga texten i S_1 betecknar hög festgrad endast genom röd färg. Med sådan betecknas: Epiphania $6/1$ (juloktaverna uttraderade), Conversio s. Pauli $25/1$, Purif. Marie $2/2$, Blasius-Ansgarius $3/2$, Kathedra s. Petri $15/2$, Mathias $22/2$, Maria Magdalena $22/7$, Jacobus ap. $25/7$, Olauus r. et m. $29/7$, Aduincula $1/8$, Laurentius $10/8$, Assumptio BMV $15/8$, Bartholomeus ap. $24/8$, Decollatio s. J. $29/8$, Egidius $1/9$, Nativitas BMV $8/9$. Exaltatio s. cr. $14/9$, Mattheus ap. $21/9$, Michael $29/9$, Dionysius $9/10$, Simon et Juda $28/10$. Övriga grader betecknas endast med 9 I och 3 I.

² L. Weibull har visat, att alla höga fester i KC överensstämma med Lunds. Jfr. D. Hist. Tidsskrift II: 8, sid. 170 ff. Festen i Lund går tillbaka till altarinviqningen 1131 i domkyrkan genom ärkebiskop Asker. Jfr NL, sid. 51.

³ N. Ahnlund säger i Rimbert, Ansgars levnad, sid. 40, att Ansgar icke möter i Sverige före 1384. Han citerar, sid. 39, Ellen Jørgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, Kbhvn 1908, sid. 208, enligt vilken Ansgars namn saknas i så gott som alla medeltida danska kalendrier. Ellen Jørgensen framhäver emellertid i en not Ansgars förekomst i Lund. Dennes fest $9/9$ uppföres i NL som hög fest, men med den röda initialen på rasur. Under samma datum finns han i ett finskt-bremiskt fragment, jfr. A. Malin, l. c., sid. 72 ff., och i Ribe, se nedan. Såsom danernas apostel uppföres han först senare i LD och Necrologium Ripense, men då under $3/2$ (KB i Kbhvn, Gl. Kgl. S. 849 fol., där han införts med uppläggarens hand från omkring 1240). I Calendarium ad usum eccl. b. Marie Haunie saec. XIII ex. är hans namn ännu svart (KB i Kbhvn., Thott 805 fol. $3/2$). I Stavanger räknas 1278 hans festdag bland avlatsdagarna, jfr. Dipl. Norv. III: I, 14, 15 (brev av biskoparna på Orkenöarna och i Oslo). — Även i sitt eget stift har Ansgar den $3/2$ länge fått stå tillbaka för Blasius, jfr Lüdtké, Die Verehrung des hl. Ansgar, Schr. des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengesch. 1926 (Lüdtké nämner icke NL). Ännu 1042 synes han enligt en urkund av ärkebiskop Adalbert i Bremen icke räknats som helgon, jfr. Hamburgisches Urkundenbuch ed. J. M. Lappenberg, Hamb. 1842, I, 102. Enligt Schmeidler ligger denna Adalberts urkund före 1072 (Adam, sid. 217, not 2, jfr. sid. 217, rad 2). Adam själv kallar Ansgar sanctus (sid. 18 schol. 4; s. 20, r. 5; s. 24, r. 5; (beatus) s. 25, r. 10 etc.), Hans depositio $3/2$ firades på Adams tid summa veneratione (Adam s. 37, r. 20). Festen $3/2$ har tillkommit mellan urkunden och Adam, $9/9$ mellan Adam och NL. Ansgarsfesten $3/2$ kan möjligen sättas i samband med inrättandet av Ansgarskapitlet i Hamburg 1187 (85), jfr. Lüdtké sid. 126, 128.

Juli visar följande olikheter. $1/7$ Johannes Döparens oktav saknas både i NL och KC. Den förekommer i alla de olika stiftens senare tradition. $13/7$ Margareta, som i S_1 förekommer under rasur och senare flyttas till $20/7$, saknas i NL, men finnes i KC. I LD är hon på 1300-talet flyttad på samma sätt som i S_1 ¹. $24/7$ förekommer Kristina endast i KC. $25/7$ Kristoffer saknas i NL och KC, men finnes i Missale Lundense 1514, och flyttas i BL till $26/7$ ².

Under augusti saknas i S_1 liksom i KC $1/8$ Makkabéerna. De äro i NL tidigt tillskrivna. Likaledes saknas $11/8$ Tiburtius, förefintlig både i NL och KC³.

September och oktober fullständiggöra de ovan gjorda iakttagelserna. Från Egidus till Hieronymus, från Remigius till Quintinus överensstämma helgonnamnen med NL, resp. KC.

Överensstämmelsen är trots det olika, endast delvis rent liturgiska materialet så gott som fullständig. Makkabéerna och Tiburtius äro de enda helgonen i tidig Lundatradition, vilka S_1 icke har. Men de förra äro i Lund försvunna redan vid upplägget av KC, senast vid mitten av 1140-talet, och behöva icke ha funnits, då prototypen till S_1 tillkom. Tiburtius åter är ett för ett missale tämligen betydelselöst helgon, och namnet kan på vägen genom olika avskrifter lätt ha bortfallit. Att ett fåtal helgonnamn förekomma i S_1 , men saknas i äldre Lundatradition, är beroende av att de först i sen tid upptagits.

Det torde med det här sagda vara visat, att S_1 ursprungligen är ett lundensiskt kalendarium. Skara har fått sin helgonlängd från Lund.

Det är redan nämnt, att handstilen i S_1 härrör från 1200-talets slut. Men därmed är intet sagt om tiden för det ursprungliga kalendariets (S_1^*) uppläggande och dess överförande till Skara. När upplades kalendariet och när överfördes det?

Vid bestämmandet av tidpunkten möta svårigheter. S_1 om-

¹ Måhända har Vincentii av Beauvais auktoritet spelat in vid denna flyttning. Därpå tyder möjligen en hänvisning i BU efter Margaretas lektier. I Finland har den $13/7$ bibehållits, se Haapanen, Verzeichnis I, XXIX. Dominikanerna synas ha firat henne den $20/7$, även före 1298, se Bibl. Ross. i Vatikanbibl. i Rom, 79, 80.

² Kanske kan hans upptagande ha berott på det mellan S:t Laurentius i Lund och Kristoffersklostret i Ravengiersburg ingångna brödraskapet.

³ Det är karaktäristiskt, att $20/8$ Bernardus saknas i S_1 — i Lund har han aldrig vunnit insteg i stiftskalendariet, i varje fall där icke bibehållit sig.

fattar endast sex månader, det är ett missalefragment och missaletraditionen kan avvika från breviariets och andra kalendarier¹. Man måste vidare bortse från de få stora helgon, som kunna tänkas vara tillagda självständigt såsom Franciskus, Dominicus, Knud och Ansgar². Men det torde icke desto mindre vara möjligt att åtminstone tillnärmelsevis bestämma tiden.

S_1^* är yngre än NL. Det upptager flera helgon än detta, vilka sedermera förekomma i Lund, och överensstämmer här med KC. Detta senare synes gå tillbaka till ett i Lund använt martyrologium³. Däremot är S_1^* rimligtvis med många mellanled avskrivet från ett Missale Lundense.

En vägledning kan vinnas genom en jämförelse mellan Blasii, Egidii, Vincentii och Marie Magdalene festdagar. Åt Magdalena invigdes ett altare i Lund 1126 (NL ²²/₇), åt Blasius och Egidius 1131 (NL ¹/₁₁). Dessa tre helgon äro i S_1 upptagna såsom höga fester. Då S_1 alltigenom är överensstämmande med äldre Lundatradition, torde det vara tillåtet sluta, att S_1^* skrivits tidigast 1131. Å andra sidan har Vincentius fått ett altare i Lund 1145 (NL ³¹/₈), Stephanus protomartyr och Mauritius 1146 (NL ³¹/₈)⁴. De återfinnas i S_1 liksom i den äldre Lundatraditionen icke med högsta rang, utan äro till rangen lägre än i de senare lundsiska helgonlängderna. S_1^* är senast från 1145⁵. Därmed torde tiden för upplägandet av S_1^* vara klarlagd.

S_1^* måste tillhöra tiden mellan 1131 och 1145. Ödgrim, biskop i Skara, har stått i förbindelse med Lund och var närvarande vid domkyrkans invigning 1145⁶. Han sättes av traditionen i förbindelse med Skaradomens fullbordan⁷. Sannolikt har vid förstnämnda tillfället ett missale överlämnats till bruk i den nya domen. I varje fall har helgonlängden blivit överensstämmande.

¹ Jfr. till exempel Missale Lundense 1514 och BL.

² Se nedan not 5.

³ De många namnen för en dag torde exempelvis antyda detta.

⁴ Mauritius kallas i NL patronus noster, men intager icke högsta rangen. Han har måhända varit patronus för det gamla monasteriet i Lund.

⁵ Ansgar och Knud ha troligen båda kommit från, resp. över Danmark. Vad Ansgar angår, är det dock möjligt, att förbindelsen med Bremen var direkt. Legenden i BL och BS är ej densamma, men båda breviarierna ha genomgått förändringar, vilket tillsvidare omöjliggör exakt bestämning. Ansgar ³/₂ har på 1100-talet redan varit känd även utanför det egna stiftet, jfr. G. Zilliken, Der Kölner Festkalender, Bonn 1910, sid. 42. ³/₂ är dödsdagen. Om kanonisationen föreligger ingen uppgift.

⁶ NL sid. 90. Dipl. Suec. I, 53.

⁷ Västgötalagen, IV, 16, sid. 306.

Fragmentet S_1 sådant det ligger framför oss levandegör det inflytande, Lund utövat på Västgötastiftet. Från omkring 1145 till omkring 1300 har man i Skara rättat sig efter den helgonlängd, som gällde i ärkebiskopsstiftet Lund, och endast upptagit de helgon, som även vunnit spridning där. Det är otänkbart, att endast liturgiska böcker övertagits. Ödgrims närvaro talar om den intima förbindelsen; med andliga, ibland även såsom under Magnus Nielsen med politiska band har Skara varit knutet till Lund. Skånsk kyrkokultur skymtar bakom kyrkokulturen i Västergötland.

Omkring år 1300 begynna förändringarna i helgonlängden för Skara.

Första skedet kan följas i själva fragmentet S_1 . En hand från 1300-talets första decennier har här dels detaljerat festrangen eller ändrat den¹, dels tillagt nya fester². Samma hand har flyttat Margarita från den ¹³/₇ till den ²⁰/₇, härvidlag ändrat namnet till Margareta och givit henne simplexrang. Denne skrivare har också infört dödsanteckningarna med undantag av ⁶/₂, ¹¹/₁₀, ¹⁵/₁₀ och ²⁵/₁₀, som inskrevos av andra händer:

⁶/₂ Obiit venerabilis pater brynulphus episcopus scarensis anno pontificatus sui XXX^oIX^o³.

²⁶/₇ Obiit Ericus scarensis episcopus⁴.

¹²/₈ Hic obiit Gunnildis vxor allonis anno domini M^oCCC^oXIII nomine doter.

¹¹/₁₀ Obiit germundus M^o. CCC^o. XX^oIII.

¹⁵/₁₀ Obiit allo anno domini M^oCCC^oXXI^o.

²⁵/₁₀ Obiit Benedictus episcopus Scarensis. M^o. CCC^o. XXI°. anno pontificatus sui quinto⁵.

¹ ²²/₇ dupl. till M. Magdalena, ²⁵/₇ dupl. t. Jacob. ap., ²⁹/₇ semidupl. till Olaus r. et m., ¹/₉ simpl. till Egid., ²/₈ från 9 I till 3 I Stephanus pp. et m.

² ²⁰/₈ Bernhardus conf. IX I (Jfr. Dipl. suec. 685, år 1279, kungabrev, och Lundqvist, Sv. domkapitl. 1897, s. 201.), ²⁵/₈ Lodhowicus r. et conf. IX I (kanonis. 1297), ²/₉ Festum spinee corone domini semidupl., ³/₉ Missa pro benefactoribus ecclesiarum, ⁶/₁₀ Eskillus ep. et m. IX I (Jfr. Dipl. suec. 2855, år 1331 (⁶/₁₀, ej ¹²/₆). Från annan hand synas härröra ¹⁵/₂ Sigfridus episcopus och ³¹/₇ Elena martyr (i börj. av raden under rasur: Ely. . .). Sigfrid förekommer inom stiftet förutom här tidigast i ä. Västgötalagens konunga- och biskopslängd. Helena nämnes i Brynolfs stadga 1281 för Skövde (Dipl. suec. 709 och 3157, år 1335, datering av kungabrev).

³ Död 1317.

⁴ Död 1278.

⁵ Dessutom läsas följande anteckningar av intresse: ⁶/₂ pro Regibus swecie missam cum indulgenciis XL dierum; ⁶/₇ Synodus scarensis pronun-

Med den på detta sätt verkställda omredigeringen hade Skara anpassat sitt kalendarium efter de svenska grannstiftens. Det övertog Eskil, väl något senare Sigfrid. Men det hade också fått sin egen patrona: Helena Schedevicensis. Fragmentet till-låter oss icke att se, om Erik kommit in. Henrik finns ej, men har vid denna tid icke ens hunnit upptagas i alla uppsalensiska kalendarier¹. S₁ har Henriks namn först i samband med en annalistisk notis efter 1520. Men då hade Henrik vördats i stiftet åtminstone sedan mer än ett århundrade².

Med tiden krävdes det allt flera ändringar i Skarafestlängden. Det gamla kalendariet lades åt sidan. När de tre anteckningarna:

¹⁹/₁ henrici episcopi et martyris. bellum fuit sub stagna asunden³

²⁹/₁ . . . sta .st ciuitas scarensis M DXX primo⁴

¹/₂ bellum fuit in tiweden⁵

inskrevos, var det för länge sedan övergivet som liturgiskt rättensnöre. S₁ begagnades efter 1339 knappast längre som nekrologium. Det har bortlagts, innan festen Visitatio BMV kom in. Detta synes i Norden ha skett i slutet av 1300-talet eller i början av 1400-talet⁶, innan stiftets patroner och Mickelsmässan i Skara utmärktes med oktav⁷, och Birgitta fått sitt namn inskrivet. Detta senare har säkerligen skett kort efter kanonisationen 1391.

ciabitur; ²⁴/₇ licet in albis; ³¹/₇ Magdala credo cano cum discipulis duodenis crux. et terribilis. christus. cum virgine matre; ⁵/₈ ²⁸/₈ ³⁰/₉ ⁴/₁₀ ¹⁸/₁₀ pronun-ciabitur; ¹⁹/₈ ¹⁴/₈ ¹³/₁₀ in sicco; ²³/₈ licet in albo; ¹⁰/₈ infra octavam totum de sancto laurencio; ¹⁵/₈ infra octavam totum de domina capitulum predicatur anno domini M^o. CCC^o. XXX°. nono; ²⁹/₈ et laborabitur post missam in agris et pratis; ²/₉ et laborabitur in silvis et pratis post missam; ⁸/₉ infra octavam totum de domina. — För datering av synoden ⁶/₇ se Dipl. succ. 1646, år 1310, samt 2491, år 1325.

¹ Jfr. Collijn 46.

² Sv. Riksarchivets Perg. bref 2792, år 1396, utfärdad i Skara domkyrka. Jfr. BS.

³ Bogesund 1520; jfr. Collijn 52.

⁴ Collijn läser: (funda)ta est ciuitas scarensis a^o dxxprimo. Första ordet torde böra kompletteras till (combu)sta.

⁵ 1520.

⁶ I Roskilde enligt Petrus Olai 1397, SRD I, 193, i Slesvig 1393, SRD V, 508. Med hänsyn till Finland se Malin, s. 91, 162, 163. Festen firades hos minoriterna, påbjöds 1389 för hela kyrkan och stadsfästes 1441 i Basel. Se Lechner, Mittelalt. Kirchenfeste u. Kal. in Bayern, Freib. i Br. 1891, s. 117 f.

⁷ Det senare väl i samband med duplexrang efter Arbogasynoden 1396, se J. Gummerus, Statuta synodalia, Ups. 1902, sid. 27. — De liturgiska anordningar, som tillskrivits Brynolf Algotsson, torde åtminstone i den del, som gällde

Den följande utvecklingen i Skara kan för månaderna september—oktober följas i fragmentet S₂. Spinea corona (²/₉) har från semiduplex blivit duplex. Nativitas BMV har helt undanträngt Cornelius och Cyprianus. Eufemia träder i stället för Lucia och Germinianus ¹⁶/₉. Justina ²⁶/₉ har kommit till. Hieronymus har fått duplexrang och Michael oktav. Den sista åtgärden har vållat några förändringar¹. Eskil har flyttats till den ¹⁸/₁₀. Påven Marcus och Quintinus behöll endast memoria, Calixtus ¹⁴/₁₀ fick 3 l. Däremot har Franciskus och de 11000 jungfrurna blivit simplex, Lucas ¹⁸/₁₀ från 9 l höjts till duplex, Severinus ²¹/₁₀², Crispinus och Crispinianus kommit till med vars 3 l.

S₂ visar således redan en ytterligare genomgripande omstöpning. Då fragmentet nästan fullständigt överensstämmer med breviariet³, torde utvecklingen vid tidpunkten för fragmentets tillkomst på det hela taget vara avslutad⁴.

Resultatet av omstöpnings framträder i BS 1498. Texten har här dock varit mera konservativ än kalendariet antyder och bevarat ej så få spår av äldre tradition.

Ur helgonlista och tidebön äro båda Knud försvunna. Men litanian röjer deras tidigare förekomst. I denna följer efter Olav och Erik »Sancte kamite» (o: kanute). Hilarius har ersatt Felix ¹⁴/₁, Marcus och Antonius tillkommit. Finlands patronus har upptagits som simplex. Han möter vid slutet av medeltiden

octavæ sanctorum, ej kunna tillräknas honom (Gummerus l. c. sid. 46 ff. 55). Ty på hans tid har fragmentet ännu begagnats, men varken Helena eller Michael har där oktav. Lika litet finnes festen Visitatio. Blott vid Nativitas BMV antyder en marginalnotis oktav. — Helenas oktav måste ha inrättats senare än de andra. Punkten om oktaverna avslutas naturligt med: nulle alie octave sanctorum fiant . . . quorumque. — Oktavanordningarna torde snarare falla under den 1430 avlidne biskop Brynolf II: s tid.

¹ Ursprungligen har man i Skara firat Eskil ⁶/₁₀, se S₁. När Birgitta kom till, bibehölls den gamla ordningen tills vidare. Birgitta firades in crastino Eskilli, se Västgötalagen, sid. 342, Annot. IV, 21. Då emellertid Michael fick oktav och denna inträffade ⁶/₁₀, kunde man ej låta ordningen bestå. Strängnäs, där Eskil var patronus, löste problemet till fördel för honom. Michaels oktav sattes där en dag för tidigt. Se BStr. I Skara, där Eskil bara var simplex, flyttades han till ⁸/₁₀. Birgitta, som 1396 blivit festum terrae och duplex, fick inte rubbas.

² Dipl. succ. 3663, år 1342; biskop Sigge utfärdar brevet på Läckö.

³ Den enda skillnaden är, att Franciskus i S₂ är simplex, i BS duplex.

⁴ Här må endast påpekas, att hela den nytillkomna gruppen visar kraftig påverkan från Legende aurea i breviariets lektier, trots åberopandet av Vincentii auktoritet. Franciskus blev duplex 1474. Jfr. not 3.

även i Lund, till och med med ett rikare officium, motsvarande den högre rangen. Mässan för konungarna med vigil har flyttats till 28/29 januari. Silvester finns icke i kalendariet, endast i breviarietexten, i julveckan. Brigida har den $\frac{1}{2}$ fått vika för Ignatius, och Brynolfs dödsdag har blivit en bland stiftets högsta fester (translation 1492). Mellan dessa ha Blasius och Ansgar enligt svensk sed fördelats på två dagar. Ansgar har förlorat i betydelse. Väl upptager hans legend sju spalter i texten — det är en bland breviariets längsta — men han har nu endast 3 l. Blasius räknas som simplex. Om Visitatio BMV är redan talat. Det är kanske icke tillfälligt, att kollekten för Processus och Martinianus är identisk i BS och BL, under det att Mariafestens officia avvika från varandra. Nyttillkomna under juli äro: Sunniva, Alexius, Marina, Martha och Botvid (vilken ersatt Pantaleon), alla förutom Botvid med 3 l. Kristoffer har strukits. Den norske helgonkonungen har i Skara blivit duplex. Detta får anses helt naturligt, då Olav var dominikanerklostrets i Skara patronus och han såsom sådan måste vinna ökad betydelse även för sekulärprästerskapet. Helena har man flyttat närmare Olav samt givit henne graden solenne och försett henne med oktav. Påven Stephanus har sänkts till memoria $\frac{2}{8}$. Helenas oktav gjorde en förskjutning av Sixtus nödvändig samt minskade Donati rang till memoria. Breviarietexten — konservativ även här — innehåller hans 3 l. Trots denna rubbning har Helena flyttats till dagen efter Olavsmässan. Möjligen har man därigenom velat samla en större allmänhet till festen. Romanus $\frac{9}{8}$ och Eusebius $\frac{14}{8}$ äro strukna. Brynolfs translation har kommit med i kalendariet, men icke fått någon hänvisning i breviarietexten. Oktaverna till Laurentius och Assumptio BMV äro som oktaverna till alla höga fester simplices. Samma beteckning ha Bernhard av Clairvaux och Ludvig. Augustinus är duplex, Johannes Döparens decollatio semidupl. Paulinus har utelämnats. Om september och oktober har talats i sammanhang med S₂.

Undersökningen har givit följande resultat.

Från tiden omkring 1145 till omkring 1300 har Skara begagnat det lundensiska kalendariet med tillägg av några stora helgon såsom Franciskus och Dominicus samt av Ansgar och Knud, vilka vid tiden omkring 1200 fingo allt större betydelse i Norden. Knud kom säkerligen, Ansgar möjligen från Danmark. Vid tiden omkring 1300 ha nya inflytanden gjort sig gällande. Svenska helgon ha upptagits, och de av mendikanterna omhuldade festerna vunnit högt anseende. Särskilt gäller detta om

svartbrödernas. Helena upptages i kalendariet. Efter omkring 1340 ha olikheterna varit så stora, att den gamla längden ej kunnat användas.

Kalendariets förändringar ha stått i samband med den utveckling, särskilt domkapitlet i Skara genomgått. Med dess inrättande följde en fast organisation. Breviarier kommo i bruk. Predikarebrödernas inflytande har här varit stort. Den politiska ställningen till Danmark och Norge har hindrat eller främjat kulten av vissa helgon. Även den kyrkligt intresserade Magnus Erikssons centralistiska syften böra möjligen tagas med i räkningen. De specialiteter Skara lagt sig till med ganska sent — gruppen Jacobus intercisus, Marina etc. — behöva ej gå tillbaka till direkt påverkan av de stift eller ordnar, där de förekomma vid medeltidens slut. Mera sannolikt är mendikanternas förmedling genom breviarier och allmänt begagnade samlingsverk av legendarisk och historisk karaktär.

Toni Schmid.